

Մեկոն Կիւրճեանի բառապաշարին որոշ տարրերը

ՊԱՐՈՅՐ ԱՂՊԱՇԵԱՆ

Մեկոն Կիւրճեան (գրական անունով՝ Հրանդ), կը պատկանի 19-րդ դարու ութսունական թուականներու արեւմտահայ գրականութեան իրապաշտ սերունդին, որ, իրաւամբ, յայտնութիւն մը եղաւ իր ժամանակին, որպէս գրող։ Անոր ստեղծագործութիւնը եթէ չեղաւ իր ժամանակակիցներէն ոմանց չափ բերքաւոր, ունեցաւ, սակայն, նորարական շունչ եւ ինքնատուութիւն։

Մեկոն Կիւրճեանի ստեղծագործական ժառանգը ցրուած կը մնայ ժամանակաշրջանի մամուլի էջերուն մէջ։ 1931 թ.ին Բարիզի մէջ՝ «Նահատակ Գրադէտներու Բարեկամներ» ընկերակցութեան կողմէ հրատարակուած հեղինակին «Ամբողջական Երկեր»ը, հեռու է անոր վաստակին ամբողջական վկայութիւնը ըլլալէ։

Հաւանաբար պատճառներէն մէկն ալ այն է որ Կիւրճեանի գրականութիւնը, իր ամբողջութեան մէջ, մնացած է համարեա չուսումնասիրուած։ Քիչեր լուրջ ուսումնասիրութեան կամ համապարփակ քննարկումի նիւթ դարձուցած են Կիւրճեանի ստեղծագործական ժառանգը, ուղիւ։

Ճիշդ է որ Կիւրճեան կոթողային երկեր չկտակեց հետագայ սերունդներուն, բայց, անպայմանօրէն դրօշակակիրներէն հանդիսացաւ դաւառական գրականութեան, եւ ուղի հարթեց դէպի նորաձեւը, դէպի իրապաշտական շարժումը, դէպի «կեանքը ինչպէս որ է»ն։

Գաւառէն Պոլիս ինկած պանդուխտները՝ իրենց ցաւերով,

նխատուեցող, բարքերով ու հոգեբանութեամբ, դարձան Կիւրճեանի դրականութեան հում նիւթերը:

Պանդուխտներու բաղմութիւնը, որ պոլսահայ իրականութեան մէջ դարձած էր տիրական երեւոյթ, ինքնին կ'արտացոլացնէր զաւանակութեան ճակատագրին հետ կապուած տխուր ու մռայլ իրողութիւններ, յատկապէս ճշող քաղաքական-ընկերային աննպաստ պայմաններու մէջ:

Ահա այս տխուր իրավիճակին մէջ ապրող պարզ մարդոց կեանքին նուիրուած բարախուն պատկերներ տուած է Կիւրճեան, ջերմ սիրով ու համակրանքով տողորուած անոնց նկատմամբ:

Այս առնչութեամբ ղերպուկ է այդ ժամանակաշրջանի կարկառուն դէմքերէն Գրիգոր Զօհրապի հետեւեալ խօսքը. «Պանդուխտ. բայց այս բառը կարեկցութիւնը չ'արթնցներ իմ սրտին մէջ. արդահատանքով չեմ նայիր անոր, այլ հպարտութեամբ. իմ պարծանքս է ան եւ ոչ իմ ցաւս»¹:

Պատահական չէր, ուրեմն, Կիւրճեանի հակումը դէպի պանդուխտները, շփումը անոնց հետ. եւ ան՝ կենդանի երանգներով ու յուզումնախառն դորովով ուրուագծեց պանդուխտն ու պանդուխտութիւնը, որովհետեւ՝ քաջատեղեակ էր պանդուխտին առօրեային, խորագէտ ուսումնասիրած էր անոր ներաշխարհը, մտայնութիւնը, ապրելակերպը: Ասկէ կու գայ անոր ինքնատիպ դրականութեան իրապաշտ բնոյթը:

Կիւրճեանի արուեստին մէջ, խոցելի կարելի է նկատել այն, որ ան չէ կրցած խորանալ մինչեւ պանդուխտի կապանքներէն ձերբազատուելու ուղին: Եթէ նոյնիսկ փորձած է, ապա տոթիկա, գործնականօրէն, կամ պակասաւոր է, կամ՝ վիճելի:

Անշուշտ, այս յօդուածին նպատակը չէ դրական վերլուծում մը փորձել, ոչ ալ ճշգրէ Կիւրճեանի տեղն ու դիրքը հայ դրականութեան մէջ, այլ ակնարկ մը նետել անոր լեզուի բառական շերտաւորումներուն վրայ:

Կիւրճեան, ինչպէս իր դրականութեամբ, նոյնպէս լեզուով, ունի իր առանձնայատուկ տեղը արեւմտահայ դրական լեզուի զարգացման մէջ:

Անոր լեզուին մէջ խրթնութիւնները, անկանոնութիւնները եւ բառերու անտեղի դորձածութիւնը չունին աղաղակող կամ գերաւիշող տեղ, թէեւ ժամանակի կնիքը ակներեւ է, մանաւանդ որ՝ ան եղած էր հմուտ գրաբարագէտ, եւ Կեդրոնական Վարժարանի մէջ ատեն մը նաեւ եղած է դրաբարի դասատու: Սակայն, բլլալով իրա-

1. Գրիգոր Զօհրապ, Պանդուխտ, «Մասիս», 1893, քիւ 3992, էջ 307:

պաշտոններու խմբակին ուղեկից ու աշխարհաբարի յաղթանակին հաւատացող, Կիւրճեան փորձեց իր լեզուն մաքրագործել «խորթ» ու «վնասակար» տարրերէ, առանց սակայն կարենալ ամբողջապէս ձերբադատուելու ատոնցմէ:

Այժմ տեսնենք թէ Կիւրճեանի լեզուն բառապաշարային ինչպիսի պատկեր կը ներկայացնէ²:

Ա. ՀՆԱՑԱԾ ԲԱՌԵՐ

Ոչ-արհամարհելի թիւ կը կազմէ բառերու այն խումբը, որ բառադիտութեան մէջ կ'ընդգրկէ հնացած, կամ սովորական դործածութենէն դուրս ինկած բառերու կոյտը:

Բացարձակ պայման չէ որ նման բառերու դործածութիւնը սահմանափակուի հաղուադէպ պարագաներու մէջ, կամ՝ հեղինակներու մօտ: Ընդհակառակը, այդ բառերէն ոմանք, որոնք աններելիօրէն կը մնան բառարաններուն մէջ «քնացածներ», կարելի է հետզհետէ դնել շրջանառութեան մէջ, ի հարկէ, իրենց ճշգրիտ դործածութեամբ ու լիմաստով: Ըսինք ոմանք, որովհետեւ բոլորը չեն որ ունին անհրաժեշտ կենսունակութիւնն ու աշխուժութիւնը:

Յամենայն դէպս, Կիւրճեանի լեզուին մէջ ինկող բառապաշարի այս խումբը, այնքան ալ խոցելի ու թերի չէ: Գործածուած բառերը, ինչպէս պիտի տեսնենք, շատ յաճախ ունին հնչեղութիւն, լիմաստակրութիւն ու հասկնալիութիւն:

Տաղնապալից ու խոռվայոյզ հողելլիճակը, դէպքեր նկարագրելու ու հերոսներ բնութագրելու դիժը, Կիւրճեանը յաճախ մղած են դէպի հայոց լեզուի բառապաշարի անսպառ դանձարանը, առանց հաշուի առնելու բառերու դործածելիութեան յաճախականութիւնն ու մատչելիութիւնը, յատկապէս ընթերցող լայն խաւերուն համար:

Ահաւասիկ նմոյշներ³.

«Մորթը քաշուած է, եւ ծերունուոյ մը խորշոմեալ ու երիթացեալ (նիհարցած, հալումաշ եղած, էջ 21)⁴ կերպարանքն ունի»:

2. Ներկայ ուսումնասիրութեան համար օգտագործուած է՝ Հրանդ (Մել-ֆոն Կիւրճեան), Ամբողջական երկեր, Փարիզ, 1931, հատորը, ուրկէ կատարուած են մահւ բոլոր մէջբերումները:

3. Փակագիծերու մէջ դրուած են ընդգծուած բառերու իմաստը, ապա՝ օգտագործուած հատորի էջաթիւը:

4. Մատնանշումի արժանի բառ մը երբ կրկին անգամ օգտագործուած է հեղինակին կողմէ, գայն կը յիշատակեմք ծանօթագրութեան մէջ, միշտ փակագիծերու մէջ յիշատակելով օգտագործուած հատորի էջաթիւը: «Դեղնութիւն, քարշամութիւն, առոյգ կեմաց մէջ երիթացեալ (22) ծերութիւն»:

«Մանրիկ կայծերու պէս ցիրուցան մեր հորիզոնին վրայ՝
նշուլագեղ (գեղեցիկ նշոյլներով զարդարուած, 25) համաստեղու-
թիւնք կը յօրինեն»:

«Նաւապետներն յանձն չեն առնուր այդ անպէտ բեռներն ի-
րենց նաւերու տախտակաշարին վրայ նետելու»:

«Տա՛ք տա՛ք զլուսներով եւ ծխաշունչ (ծուխ արտաչնչող,
63) կուրծքերով, տարուան ըսլոր վիշտերն ու անձուկները կը մա-
րեն այդ խնդութեան կրակոտ ժամերուն մէջ»:

«Եւ պէտք է ըսել թէ դուրսէն մարդիկ էլ չեն կարող եղանակել
(երգել, 70)»:

Սրբադանին ժպիտները, ձառադէմ (խոթոռադէմ, 111) ուր-
ուականներու պէս, ցնցած էին զինքը եւ համոզած ալ, ի սպա՛ռ չդի-
մելու սուրբերու»:

«...իր գլխուն վերեւ սաղարթուն (տերեւալից, 113) ոստերը
կ'երեքցնէին մեղմիկ»:

«Իր վարպետը կ'ունենար, սիրով, ծննդաւոր (ծնողասէր, 119)
դթով պատրաստուած անդիր օրէնքի մը տակ»:

«Սրճարան, զրօսարան, ինքնահրաման (ինքնակամ կերպով,
119) պտոյտ, զինետուն, խսկառ արգիլեալ բաներ եղած են»:

«Ոմանք չքաւորութեան մէջ կը վախն, կէսք յուսահատու-
թեան մէջ եւ այլք խառնակեցիկ (անբարոյ կեանք վարող, 121)
դռներու վրայ»:

«Ի՛ր հրապուրանայ զօրեղ մասը... հայերէն նախադասու-
թեանց հետ խառն հեշտալուր (դուրեկան, 133) արտասանութիւնն
էր»:

«Բարեկամք ծանօթք եկած են՝ վերջին անգամ տեսնելու իրենց
սիրելիներն որք վաղիւ (վաղը, 135) կը մեկնին դէպի հայրենի աշ-
խարհ»:

«...այդ «անբաններն» են, որ այսօր քանդուածոց ու մո-
խիրներու մէջ պատմական կեանք մը կը մշտնջենաւորեն (յաւերժա-
ցընեն, 137)»:

«...ահա անբաններ որ իրենց քշնամաղիք (նախատող, 137)
բանաւոր յօդուածադրէն շա՛տ աւելի վեր են»:

«Անտարբեր կը նայի քարակոյտ (քարակերտ, 141) որմերուն»:

«Երկա՛ր վերարկու մը, համազգեստն այդ խենթանոցի, որ ա-
ւելի պատանք մըն է յիմարներու, կը պարածածկէ (ամբողջութեամբ
ծածկէ, 141) զինքը»:

«Այս բեկբեկ (կտրուած, 146) կեանքին վրայ ճակատագիրը
չէ կրցած ջախջախել երեք բան, կրօնքի սրբութիւն, անխառն բարո-
յական մը եւ տան սէր»:

«Ըստ երեւոյթին՝ հեղնութիւն մը երբեակ միութենէ շինուած ջալջախ (ջարդուած, 146) եղեղնի մը վրայ»:

«Ամէն երանդ դուրս կը ցատքեցնէ հողեկան երեւոյթ մը բալուտ կամ քոնուտ (անձրեւոտ, 148), ջինջ կամ պարզ»:

«Սօսի պէս հասակագեղ (վայելչագեղ հասակ, 148), որուն դպած չէ երբեք պարտիզպանի մկրատը»:

«Եւ պարողները, դրեթէ այսահար (դիւահար, 174), թմբուկին աղղեցութեան ներքեւ՝ անդիտակ են իրենց ըրածին»:

«Կեանքին մէջ առաջին անգամն էր որ յուզարկ (յուզարկաւոր, 183) պիտի դար»:

«...ոչնչութիւնը պերճօրէն կը խօսի իր պոռացող ցրտութիւնովը... կը փերեւտրուի (պճնուի, 204) այսօր»:

«Ծնողքին սրբամուէր (սրբազան, 212) պարտքն էր ողբազին թողուլ իրենց սիրական տղեկի անմեղուկ հողին»:

Բ. ԳՐԱԲԱՐԵԱՆ ՏԱՐՐԵՐ

Զարմանալի պիտի ըլլար որ Կիւրճեանի լեզուին մէջ մուտք չդորձին դրաբարեան տարրերը (հոլովածեւեր, խոնարհման ձեւեր, բառեր, եւայլն):

Գրարարի աղղեցութենէն անմիջապէս թօթափուելը այնքան ալ զիւրին պիտի չըլլար, մանաւանդ մէկու մը համար, որ եղած էր անոր հոգածու նուիրեալներէն: Կիւրճեան լաւապէս ըմբռնած էր թէ եկած է ժամանակը, երբ դրաբարը իր տեղը պիտի զիջի հետզհետէ տիրապետող աշխարհաբարին: Բայց, ան բոլորովին անտեսողն ու արհամարհողը չէր դրաբարը, այլ հաւատացողն էր, որ պէտք է օգտուիլ անկէ, այնքանով՝ որքանով ներկայ դրական լեզուին ձեռնտու էր ան:

Հաւանաբար, իր այս ճիշդ մօտեցումը մէկ կողմէ, եւ անհնարիութիւնը անմիջապէս անկէ ձերբազատուելու՝ միւս կողմէ, պատճառ դարձան որ Կիւրճեանի լեզուին մէջ, յարաբերաբար, տիրապետող տարրեր մնան դրաբարէն:

Եթէ ժամանակաշրջանի լուսարձակին տակ առնենք աշխարհաբար լեզուի դարգացումը, թերեւս Կիւրճեանի դորձածած դրաբարախառն լեզուն, այնքան ալ զարմանալի չնկատուի:

Յամենայն դէպս, խօսինք օրինակներով.

1. Զանազան հոլովանքներ

Որք — Յարաբերական դերանուն, ուղղական հոլով, յոգնակի (25, 73, 82, 84, 138):

Որոյ — Յարաբերական դերանուն, սեռական հոլով, եզակի (25) :

Որոց — Յարաբերական դերանուն, սեռական-տրական հոլով, յոգնակի (31, 61, 65, 114, 118, 137) :

Ջայնս — Յուշական դերանուն, հայցական հոլով, յոգնակի (31, 56, 74, 125, 138) :

Ջայդ — Յուշական դերանուն, հայցական, հոլով, եզակի (35, 120) :

Մեֆ — Անձնական դերանուն, ուղղական հոլով, յոգնակի (60, 77, 84, 143) :

Ոյֆ — Հարցական դերանուն, ուղղական հոլով, յոգնակի (70) :

Պարտուց — Ու պարզ հոլովման անեզական բառ, սեռական-տրական հոլով, յոգնակի (23, 97, 99) :

Գորովոյ — Ո պարզ հոլովման բառ, արտաքին թեքման, սեռական-տրական, եզակի (30, 31) :

Շրքանց — Ա պարզ հոլովման բառ, ներքին թեքման, սեռական-տրական, յոգնակի (33, 56, 73) :

Տանց — Ա պարզ հոլովման բառ, ներքին թեքման, սեռական-տրական, յոգնակի (33, 62, 68) :

Սրտիւ — Ի պարզ հոլովման բառ, արտաքին թեքման, դործիական հոլով, եզակի (36) :

Եղբարց — Զարտուղի հոլովման բառ, սեռական-տրական, յոգնակի (57, 85) :

Փոփուֆ — Ու պարզ հոլովման, արտաքին թեքման, ուղղական հոլով, յոգնակի (63) :

Նոֆա — Յուշական դերանուն, ուղղական հոլով, յոգնակի (67) :

Հաւուց — Ու պարզ հոլովման բառ, արտաքին թեքման, սեռական-տրական, յոգնակի (74) :

Ումեֆ — Անորոշ դերանուն, տրական հոլով, եզակի, ուղիղ ձևն է՝ Ոֆ (115) :

Բարուց — Ու պարզ հոլովման անեզական բառ, արտաքին թեքման, սեռական-տրական (119) :

Համաստեղութիւնֆ (25), լեգուֆ (66), պաշտօնէութիւնֆ (84), ծանօթֆ (86), բարեկամֆ (135), յանձնարարութիւնֆ (136), Եւայլն :

2. Ոճեր ու դարձուածքներ

«Գոհ պիտի ըլլա՞ս եթէ թղթէ թեւերուս վրայ առած՝ նետեմ զքեզ ի քրքել ակամ պանդխտին տունն (22)» :

«Մօրս՝ որուն զերեզմանին քով վէտ կը խաղայի երբ ի հոգիդ զին զնա եւ մեր տէրտէրն վերջին աղօթքը կը մրմնջէր (33)»:

«Իր հայրը պանդխտութենէ ի տուն դարձին՝ Կարնոյ լեռնէ-րուն մէջ առանց զերեզմանի կորսուած է (38)»:

«Մէկը կ'ըսէր թէ բան չգիտէ, միւս մը թէ՝ իր լեզուն չհաս-կցուի, եւ այլ ոք՝ թէ ո՞վ է այս խմբուը (56)»:

«Եւ այլք բազումք, թողլով իրենց տունն ու բարեկենդանը՝ խանին բարեկենդանը տօնելու կ'երթան (63)»:

«Ո՛վ անցորդք, մաղթեցէ՛ք յերկնաւոր դարձնել զիս առ ծնողս (65-66)»:

«Ո՛չ միայն Պոլսոյ, այլ եւ այդ լեռանց ու հովտաց խաներն ալ բերքելու է (66)»:

«Իր տօնէ թոժիւնը, յարալէզ խնամօք, ի յայտ եւ ի կեդրա-րանս կը բերէ (74)»:

Գ. ՀԱԶՈՒԱԴԵՊ ԳՈՐԾԱԾՈՒՈՂ ԲԱՌԵՐ

Կիրճեանի լեզուին այս հատուածը եւս ունի զործածութեան ընդհանրութիւն: Արդարեւ, երեւոյթ մը, որ թերեւս բացատրուի դարձեալ՝ հեղինակին բառեր փնտռելու մտմտութենէ, բառեր, որոնք կրնային իր միտք բանին աւելի ճշգրիտ արտայայտել, բովանդակա-լից դարձնել: Վերջապէս՝ բառեր, որոնք առօրեայ խօսակցական թէ՛ զրական լեզուի մէջ կամ չկային, կամ մնացած էին «մութ» անկիւն-ներ:

Անշուշտ, այս հատուածը լեզուին համար խոցելի է, տրուած ըլլալով որ հաղուադէպ բառերը բոլորովին «անչարժ» կամ «մեռ-եալ» չեն: Անոնցմէ ոմանք, յետ յաճախիկ զործածութեան, կրնան իրենց աշխուժութիւնը վերադառնել ու մտնել շրջանառութեան մէջ: Սակայն, եթէ նման բառերու զործածութիւնը պիտի մնայ լոկ պա-տահանութեան, կտակած չկայ որ հետզհետէ անոնք եւս բոնեն հնացած բառերու ճամբան, հետեւաբար՝ իրենք եւս հնանան ամբող-ջովին:

Կիրճեան, գիտակից այս իրողութեան, եւ զգալով պահանջը նման բառերու զործածութեան, հետամուտ եղած է զանոնք օգտա-դործելու: Այսպէս՝

«Երէկ Պ. Շաքարեան արտաբնտու (նուրբ կեղեւով, բուրում-նաւէտ հայկական խնձոր, 21) մէկ խնձոր տուաւ ինձ»:

«Նաւապետներն յանձն չեն առնուր այդ անպէտ բեռներն իրենց նաւերու տախտակալարին (տախտակամած, 40) վրայ նետելու»:

«Ծակ ծակ ֆիֆնեալ (բղկտել, 68) վերարկուի մը պէս, որուն

տակ մարմինն ու մարմինէն ներս, հոգին վերաւոր ինկած է սուր սլաքի մը տակ»:

«Բարեմոյն (բարութիւն արտայայտող, 119) ժամանակներու մէջ լաւ բաներ կային»:

«Հրաքերձիկ (հրեղէն, 128) փամփուշտներ կը պայթէին օդին մէջ»:

«...սպիրտակ լուսերու անձրեւ մը թափելով հոգմածփիկ⁵ (հոգին ծփացող, 128) Վոսփորին վրայ»:

«Այս ըզձակաք (տենչալից, 135) հառաչանքները կ'եննեն կը թափին խաներու մթին կամարներուն տակ»:

«Սառուցիկ (սառած, 135) մարմիններու հետ կ'երթան դէպի Պալլադը, այդ անկուշտ եւ սովալլուկ վայրն»:

«Առկայծ⁶ (մարելու մօտ եղող, 139) նշոյլ մը կ'արձակէին»:

«...բոլորտիքը կը ցցուն դժնէտեսիլ (դաժան կերպարանք, 141)»:

«Ամէն երանդ դուրս կը ցատքեցնէ հոգեկան երեւոյթ մը բալուտ (մշուշապատ, 148)»:

«Աստուած իր պաշտամունքն ունի... բազմապահանջ (խստապահանջ, 148-149) կեանք մը, ցնցուած ու խոնջած, իր սէրերէն մասնիկ մը տուժած չէ»:

«Կը մօտենայ, եւ ընդ խաղ, ձեռքը դնելով կաշիէ կրծկալի մը վրայ, զոր մեկնոցակի (կանանց հագուստ, 169) պէս հաղած էր մշակը»:

«Կը մերկացնեն դիպատիկները (դիակը պատողները, 196), եւ... կ'առնեն կը տանին անհարկի տրոփիւնով մը»:

«Ոչնչութիւնը պերճօրէն կը խօսի իր պոռացող ցրտութիւնովը, շոշոկամբ (գեղեցկացնելու ձեւեր, 204) կը փնտռէ»:

Դ. ԳԱՒԱՌԱԲԱՐԲԱՌԱՅԻՆ ԲԱՌԵՐ

Թերեւս Կիւրճեանի լեզուի բառապաշարին մէջ գերակշռող շերտը այս է: Կիւրճեան, որպէս իր ժամանակը ապրող, զգացող ու ճանչցող գրող, եւ իր հերոսներուն հետ շատ մօտէն շփուող ու շաղուող արուեստագէտ, ոչ միայն թափանցած է իր հերոսներուն էութեանը:

5. «Կարմիր, դեղին, ներմակ քղքերէ ձգուած հոգմածփիկ (171) լարերու տակ»:

6. «Այս բառերէն՝ աչքերը, առկայծ (142) աչքերը, կը բռնկին կարծես»:

թեան, այլեւ իւրացուցած է անոնց լեզուն: Եւ ասիկա՝ կատարած է մերթ դիտումնաւոր, մերթ անուղղակիօրէն:

Բառադիտութեան այս հատուածը, որ չունի այնքան ալ դիտական ընդհանրութիւն եւ ծաւալուն գործունէութիւն, այդուհանդերձ, դաւառական կամ դիւղական դրականութիւն մշակելու նախապայմաններէն մէկն է, անշուշտ, եթէ հեղինակը զայն պիտի գործածէ տրամաբանական սահմաններու մէջ, ինչպէս նաեւ՝ տեղին:

Կիրճեանի դրականութիւնը, որ առաւելաբար հիմնուած է դաւառական դրականութեան պատառիկներու ու դէմքերու վրայ, չէր կրնար խոստովիլ այդ իրողութենէն: Ի պատիւ Կիրճեանի, պէտք է ըսել որ անոր լեզուին մէջ գոյութիւն ունեցող դաւառական տարրերը, ըլլան անոնք հեղինակային թէ հերոսներու լեզուին մէջ, չունին չափազանցական բնոյթ, այլ՝ ժուժկալ են եւ զուտ:

Ահաւասիկ օրինակներ.

«Ասոնց մարերէն (մայր, 36) իւրաքանչիւրն այնպէս կը հաւատայ որ իր տղան Պոլիս հասնի թէ չէ, փարա դրկելու կարող կ'ըլլայ»:

«Այդ է գունաւոր պատկերն, ուր պշուցեալ (ապշեցուցիչ, 58) կը քալեն, բռններու տակ ծռած»:

«Ուստի կը վախեմ (վախնամ, 82) որ գուցէ օր մը յուսահատութիւնն իր բոլոր ուժովը ծանրանայ խաներու մէջ»:

«Գեղջուկ քահանան քիչ մը բարձրկեկ (հարտ, 106) կը կենայ»:

«Տէրտէրի դպրոց դացած էր, բառեր գիտէր, մանր ու մծուր (մանր, փոքր, 109) դաղափարներ ունէր»:

«Գիրուկ մարդ մը դէմը կ'ենէ կնատ (կարճ, 116) մօրուք, միջին հասակ պճըղնաւոր վերարկու մը հագած»:

«Մաղերու փոքրիկ ճղիկ (փունջ, կտոր, 133) մը աջ կողմը ճակտէն դէպի վար կ'իջնէր»:

«Աշխատելու ալ կարող չեմ առջի (առաջուան, 153) պէս»:

«...եւ յուզեալ՝ կծկծուած կոնծած (զօսացած, 140) երեսներուն վրայ գլորող արցունքի կաթիլները կը չորցնէր»:

«Իր ամենէն գեղեցիկ զարդը կը չինէ հիմկեկ (հին, 145) ֆէս մը, չլիսեմ ուրտեղէ ձեռք ձգուած»:

«Պատէ պատ ափիփիւլ (չօչափել, 150) կ'անցնի դողդոջուն»:

«Մօրը, քուրբուռն (քոյրերուն, 57) եւ եղբարց կաթողին սէրն ալ ամէն թղթի մէջ ծրարուած կու դան տաք տաք ու կը խռովեն զինք»:

Ե. ՆՈՐԱԿԵՐՏ ԲԱՌԵՐ

Կիրճեան, ինչպէս իր սերնդակից գրողներէն շատեր, եղած է նաեւ մեր լեզուն հարստացնողներէն: Թէեւ ոչ-մեծ քանակութեամբ, բայց, լեզուն օրինաչափութիւններուն յատուկ հետեւողութեամբ, ան կրցած է տասնեակ մը նորակերտ բառեր ներմուծել հայերէն լեզուն մէջ: Բառեր, որոնք իրապէս որակ ու հմայք կու տան արեւմտահայ գրական լեզուն:

Տարակոյտ չկայ որ այդ բառերէն ոմանք կենսունակ դեր մը չունին ժամանակակից հայերէն լեզուն մէջ, սակայն ատիկա երբեք չի նշանակեր թէ անոնք օր մը իրաւունք պիտի չունենան ստանալու քաղաքացիութեան իրաւունք:

Ի վերջոյ, նորակերտ բառերու դոյութիւնը լաւագոյն տպագրոյն է տուել լեզուն մը թարմութեան ու զարգացումին: Կիրճեան, որպէս հմուտ լեզուագէտ, լաւագոյնս կը գիտակցէր այդ իրողութեան: Այսպէս՝

«Կը սիրէի մանաւանդ իր թէզկեահին առջեւ մինչ թեւերն հոլանի, ջիւղերն ուռած, կապուտերանց (կապտաւուն, 74), կ'երկարէին բազուկներուն վրայ»:

«Աւանդական դէպքեր, որք ուրուատեսիկ (ուրուականի տեսքով, 84) ցնորքներու պէս մտքերու վրայ ցրուած կը մնան»:

«Խառակցի վաշտակ (փոքր գինուորախումբ, 86) մը՝ աւըստրիացի զօրախմբէ մը կը պաշարուի»:

«Սահելով լոիկ գիշերաքնիւմ (գիշերաշրջիկ, 113) ստուերի մը պէս, կ'երթայ կը նետուի ծառերուն տակ»:

«Գառնուկին ասրանիւք (բրդեղէն, 126) պատմութեան փակած դժնեկ փուշին պէս, բղիկ բղիկ պիտի ընէր գնա»:

«Նորատի շինուածապետն (կառոյցի պետ, վարպետ, 126) սքանչելիքներ յօրինել կու տայ»:

«Վարդին զաղտնի կարգադրութեամբը շոգեկուր (չողեմակոյկ, 127) մը եկած էր... նաւամատոյցին քով»:

«Կառքը սրացած էր փայլակըմքաց (սրընթաց, 143)»:

«Իր անաչ (պարկեշտ, 153) ամուսինէն զատ, ո՛չ մէկու աչք ունեցած էր»:

«Կը հրճուեցնէին Վարդգէսը, որ կը քերթաք (թեւեր կ'առնէր, 155)... ճերմակ թաթիկներն ու տոտիկները զարնելով տախտակին»:

«Հրապուրուած անոր տխրաթոյն (մեղամաղձոտ, 157) եղանակէն, ընտանեցած էին Վարդան աղբօրս ու իր պատմութիւնը համառօտ ուսած»:

«Իմ հաճոյքներէս մէկն էր տեսնել զինքը շարաթը մի անդամ, լսել իր տխրաբոյր (տխրալի, 157) երգն ու բանը»:

«Ճարտար ձկնորսի մը պէս, իր ցանցակին (ցանցին, 189) մէջ որսալ թարմ, առոյգ ու կորովի մարմինները»:

«Իրենց մատղշուկ (մատղաշ, 208) թաթիկներու մէջ առած,— ծանր ծանր դէպի զերեզման քալեր էին»:

*
**

Կիւրճեան հայ դրականութեան պատմութեան մէջ, անկասկած ունի իր յատուկ տեղը: Իր ստեղծագործական ժառանգը հարուստ է, բայց սրակաւոր է. իր ձգած այլ քիչը ժամանակի կարեւոր վկայութիւնն է եւ անխոխարինելի:

Մտահան ընելու է որ Կիւրճեան ութսունական թուականներու իրապաշտական շարժումի կերտիչներէն ու հետեւորդներէն եղաւ, արեւմտահայ դրականութիւնն ու լեզուն զինելով շրջադարձային յոռաջընթաց ուղիի մը վրայ:

Իր պարզունակ, ալիւզ զիպուկ եւ ինքնատիպ լեզուն կը մնայ արեւմտահայ դրականութեան լաւագոյն նմոյշներէն մէկը:

CERTAIN ELEMENTS OF MELKON GURDJIAN'S LEXICON

BARUYR AGHBASHIAN

(Summary)

Melkon Gurdjian (1859-1915), the well known Armenian short story writer, who was one of the forerunners of provincial literature, equally illustrates himself as one of the reformers of western Armenian literary language.

The article studies Melkon Gurdjian's lexicon, taking into consideration specially the worn out words of his vocabulary and their meaning, old Armenian (grabar) elements, dialectical aspects, rarely used words, and new words coined and constructed by him.